

RUBRIEK BOEKBESPREKINGEN

1. Besprekingen

Achterhuis H., *Het rijk van de schaarste. Van Hobbes tot Foucault*, Ambo, Baarn, 1988.

Met zijn meest recente werk heeft Achterhuis getracht drie boeken te schrijven: vooreerst een historische inleiding tot de sociale wijsbegeerte (aan de hand van vijf gerenommeerde filosofen: Hobbes, Locke, Rousseau, Marx en Foucault), vervolgens een thematische inleiding tot de sociale wijsbegeerte (aan de hand van twee maatschappelijke problemen: gezondheidszorg en honger) en tenslotte een wijsgerige reflectie op de moderne samenleving (vanuit het schaarstebegrip). Dit laatste loopt als een rode draad doorheen de twee overige boeken. Waarover gaat het?

Van de hedendaagse samenleving -zowel in Oost als in West, zowel in Noord als in Zuid- kan men stellen -en volgens de auteur terecht- dat er schaarste heerst. Ze bestaat niet altijd en ook niet overal; ze wordt gemaakt. Ze komt niet voort uit objectieve situaties of subjectieve evaluaties; ze is maatschappelijk. Het sociaal produceren van deze schaarste verwijst zowel naar processen van inter-personele nabootsing of mimesis (Girard en Dumouchel) als naar structuren van intra-institutionele overmoed of hubris (Illich en Le-maire).

Volgens de Franse filosoof René Girard vergelijken mensen zich onderling in alle mogelijke opzichten, gaan op grond daarvan verschillende verhoudingen aan en benijden mekaar wanneer het nabootsen plaats ruimt voor begeerte. Indien meerdere personen hetzelfde begeren, wekt nabootsing afgunst op. Men misprijst de ander omwille van een bepaald goed dat men zelf niet bezit maar wel begeert. En doordat men de ander nabootst, ontstaat er schaarste met betrekking tot dat goed. Dus niet omdat ik verlang of omdat het onbreekt, spreken we van schaarste; maar omdat wij bemerken dat

één van ons meer heeft dan de ander, waarbij die ander vindt dat er te weinig is -omdat hij minder heeft- en de ene eveneens -omdat hij meer wil hebben; niet zomaar, doch omwille van een derde waaraan men zich spiegelt en die nog meer blijkt te hebben-. Het wordt duidelijk hoezeer deze logica van imitatie en ressentiment de ganse gemeenschap aantast. Kunnen instituties hier een oplossing bieden?

Volgens Illich zitten in kapitalistische, doch tevens in communistische en ontwikkelingslanden gecopiëerde instituties gevangen in een expansieve dynamiek die ernaar tendeert de initiële finaliteit naar het achterplan te dringen en te vervangen door een op zelfhandhaving gerichte instrumentele rationaliteit. Individuen die aanvankelijk in staat bleken hun eigen leven te leiden, verliezen hun autonomie aan -logen en -peuten, die zelf de imperatieven van het systeem toepassen. Met als resultaat dat wat traditioneel haast vanzelfsprekend voorhanden was -omdat de natuur het gratis aanbod of omdat de mens het zelf fabriceerde-, als maar schaarser wordt. Daarvoor roept men nieuwe instituties in het leven die weerom behoeften scheppen waaraan men enkel meent te kunnen voldoen door de oprichting van nog meer instituties. Schaarste groeit op die manier uit tot een permanent gegeven. Kan het ook anders?

Volgens de antropoloog Louis Dumont begon schaarste de samenleving pas te kenmerken in het laat-middeleeuwse Westen. Voordien bleef de maatschappelijke orde gewaarborgd door een hiërarchische structuur waarbinnen iedereen een vaste plaats bekleedde. conflicten hielden verband met het al dan niet respecteren van de hiërarchie, geenszins met de legitimiteit van de structuur zelf. Culturele verschillen in termen van gezag primeerden boven sociale ongelijkheden in termen van macht. Dit alles veranderde met het opkomen van competitieve processen. Men begon naar meer gelijkheid te streven vanuit een weloverwogen eigenbelang. Concurrentie kon dan tot consensus aanleiding geven, doch steeds voorlopig. Het maatschappelijk bestel kwam in

een versnelde beweging terecht. Waar schaarste in de eerste vorm van samenleving nooit veralgemeende -wat men had, was immers wat men behoorde te hebben, ook al was dat minder dan wat een ander had-, ging ze in de tweede vorm de samenleving beheersen -omdat de ander meer bezat, wilde men zelf minstens evenveel en zo mogelijk nog meer, indien nodig ten koste van de gemeenschap-. Met deze omwenteling neemt het vertoog over de schaarste zijn aanvang.

Reeds in de zeventiende eeuw onderkende een Brits filosoof, Thomas Hobbes, de breuk tussen traditie en moderniteit: de vroegere samenlevingsverbanden kwijnden weg, de toenmalige maatschappijordening bleek onstandvastig, en de enige manier om niet in een toestand van wederzijds wantrouwen te vervallen, bestond erin een verdrag te sluiten waarbij elkeen afstand deed van zijn particuliere autonomie ten voordele van een absolute soevereiniteit, aldus Hobbes. Zijn verhaal verwierf bekendheid, op grond van een dubbele vooronderstelling. Ten eerste, de mens is een afgunstig wezen, bang voor de dood en bezorgd om zichzelf, van nature gelijk maar voortdurend in beweging. Ten tweede, macht komt in gemeenschap tot stand, langs wederzijds nabootsen en begeren, met schaarste als gevolg. De combinatie van beide premissen gaf aanleiding tot een sociale doctrine -eindige behoeften en natuurlijke overvloed maken plaats voor een strijd om het bestaan-, gekoppeld aan een politieke ideologie -de strijd om het bestaan kan alleen door een sterke staat beteugeld worden-.

John Locke verwierp deze opvatting vanuit Bijbelse of naturrechterlijke overwegingen. In zijn oorspronkelijke toestand -waar mensen vrij en gelijk waren- werd het recht op zelfbehoud gewaarborgd door het recht op eigendom. Niet de inmenging van de overheid of de instemming van de anderen maar de mogelijkheid zich door zelfstandige arbeid een persoonlijk bezit te verwerven, vormde er het fundament van. Tekorten ontbraken, omdat men slechts mocht vergaren wat men kon bewaren -en dit terwijl er genoeg was voor iedereen-. De invoe-

ring van het geld -dat kon opgepot worden zonder te bederven- bracht hier verandering in. Er ontstond een algemene hang naar kapitaal, en -daarmee gepaard gaand- een zich uitbreiden van machtsverschillen enerzijds en schaarsteproblemen anderzijds. Het sluiten van een maatschappelijk verdrag -waaraan ook de overheid zelf onderworpen is- liet dan de hoogste macht bij de onderdanen -die tegen hun overheid in opstand mogen komen wanneer deze haar bevoegdheden te buiten gaat-. Het veroveren van afzetmarkten -door handel of geweld- diende tevens de bestaande schaarste uit te bannen -tenminste voorlopig-.

In de achttiende eeuw ontwierp Jean-Jacques Rousseau eveneens een contracttheorie, met als inzet de lotgevallen van de natuurmens. Deze was geperverteerd geworden vanwege het werken in gemeenschap, de aanmaak van gereedschap, taakverdeling, landbouw, bezit, geld, en zo meer. Tussenmenselijke vergelijking en nabootsing ontlokten begeerte en afgunst. Schaarste stak de kop op, evenals ongelijkheid in macht of eigendom. Bijgevolg moest elke inwoner van een bepaalde samenleving zijn persoonlijke wil overdragen aan een algemene wil, opdat rechtvaardigheid zou geschieden. Tegenover ieders eigenliefde stond dan een collectieve autoriteit, terwijl de individuele autonomie dank zij het gezamenlijk leiderschap gevrijwaard bleef. Een soortgelijke tweeslachtigheid kenmerkte de visie van Rousseau op de relatie tussen man en vrouw: manifest egalitarisme en latent sexisme gingen er hand in hand.

Hoewel ook voordien de klassentegenstellingen min of meer erkend en onderzocht werden, was het Karl Marx die er in de negentiende eeuw voor het eerst een wetenschappelijke studie aan wijdde. Hij greep terug naar de schaarste als te overwinnen moeilijkheid, en wel vanuit een begrip dat in zijn eigen werk geleidelijk aan belang verloor: de gemeenschap, of (het recht op) een goed -voornamelijk land- dat hetzij de gemeenschap hetzij de noodlijdenden toebehoort. De kapitalistische logica van toeëigening en onteigening vernietigde echter deze vorm van schaarstebestrijding,

doch de arbeidersbeweging zou ze heroveren en herstellen op een hoger niveau. Daartoe moest men kunstmatige ruilwaarden omzetten in oorspronkelijke gebruikswaarden, wat enkele grondige veranderingen van de maatschappelijke verhoudingen met zich mee zou brengen. Bovendien moest men de schaarste niet alleen herschikken maar voorgoed vermijden, wat een nieuwe overvloed in het leven zou roepen. Doch, naarmate de gemeenheid eerder droom dan werkelijkheid bleek, werd meer en meer uitgeweken naar een (ongebreideld) vooruitgangsgeloof -niet ten koste van de mens, maar van de natuur-.

Michel Foucault thematiseerde het vraagstuk van de schaarste vanuit een historisch perspectief met macht als sleutelbegrip. In traditionele samenlevingen -waar men geen schaarste kende- werkte macht zichtbaar, neerwaarts, incidenteel, ritueel en exclusief. In moderne maatschappijen -waar macht niet met gezag maar met eigendom en dus schaarste samenhangt- tracht men aan de hand van een norm mensen te domineren, te controleren en te disciplineren. Dank zij een verfijnde definitie van normaliteit en een nauwkeurige classificatie van abnormaliteit kan men elk geval bemeesteren. Macht is dan niet langer lokaliseerbaar doch alomtegenwoordig -zoals in het panopticon-, niet zozeer onderdrukkend als wel produktief -bijvoorbeeld in de biopolitiek-. Welnu, om schaarste te verdrijven, moet men macht weten te breken; ofwel door verzet -een door macht opgeroepen tegenmacht-, ofwel door een eigen levensstijl -gewoon door onmacht-. Geen van beide vluchtwegen lijkt een overtuigend alternatief voor de schaarste te kunnen bieden.

Tot daar het historisch overzicht van de moderne politieke en sociale wijsbegeerte. De vijf filosofen zijn lang niet de enige die besproken en/of tegengesproken worden. Achterhuis confronteert hun gedachten met die van vele andere denkers -Achterhuis inclusief-. Een personenregister van -ruw geschat- vijfhonderd namen liegt er niet om. Klassieke wijsgeren (van Plato tot Sartre), politieke theoretici (De Groot, Filmer, Toc-

queville), sociale theoretici (Arendt, Macpherson, Baudrillard), economen (Mandeville, Smith), antropologen (Levy-Strauss), psychologen (Freud), landgenoten (Beerling, Tromp, Van Asperen), tijdgenoten (Grone-meyer, Tully), ... allen raken betrokken bij het ver-toog over de schaarste zoals zich dat de laatste vier eeuwen heeft voltrokken. Ook Bacon en George komen aan bod, zij het in de thematische behandeling van gezondheidszorg en honger.

Het eerste onderwerp sluit nauw aan bij Achterhuis' vroegere werk. De medische wereld staat er centraal, en dan vooral wat er aan schort: institutionele wild-groei, persoonlijke willekeur, het onvermogen de kos-ten te beheersen, desondanks een tekort aan voorzie-ningen, gebrek aan verzorging, ... schaarste. Achter-huis toont aan hoe het verdringen van de dood als maatschappelijk verschijnsel geleid heeft tot een on-opgemerkt rekken van leven. De angst voor het overlij-den lijkt belangrijker dan de bezorgdheid om het ge-zond-zijn of de zorg om het ziek-zijn. Overleven treedt in de plaats van het goede leven. Achterhuis beklemtoont evenzeer hoe het uit handen geven van de zelfredzaamheid als eigen geneesmiddel het gezag van de deskundigen heeft bevestigd. Door naar steeds meer zekerheid te zoeken omtrent het eigen lichaam scheidt men een nog grotere onzekerheid wat dat betreft. De mondige patiënt wil best afhankelijk blijven als hij maar inspraak krijgt. Het selectiedrama -wie verdient welke/geen behandeling- en de discussie aangaande de kwaliteit van het leven -hoe afwegen/uitvoeren- maken duidelijk welke gezondheidszorg het niet erkennen van de schaarste met zich meebrengt.

Het tweede onderwerp ligt heden goed in de markt: hon-ger trekt aandacht. Destijds hebben wijsgeren en maat-schappijwetenschappers er zich herhaaldelijk over ver-baasd dat industrialisatie verpaupering stimuleerde. Aanvankelijk bleken veruit de meeste volkeren in staat zich op een redelijke manier te handhaven met wat de natuur hen verschaftte, met wat ze door arbeid verwier-ven en mits een op giften, gebruikswaarden en wederke-

righeid gebaseerde samenleving. Schaarste -inzonderheid voedseltekort- kwam zelden voor, en het beschikbare werd hoe dan ook gedeeld. Met de opkomst van het kapitalisme -in Europa en elders- veranderde de situatie, niet zozeer door het toenemen van de bevolking als wel door het afnemen van de gemeenheid. Traditionele systemen van voedselverkeer werden gewelddadig of zachtaardig vernietigd; met armoede, ellende en honger als resultaat. De bevolking moest voortbrengen wat het zelf niet kreeg of niet kon benutten en diende te verbruiken wat haar werd aangeboden of opgedrongen; met schaarste als gevolg. Meer produceren, anders distribueren of minder consumeren, bieden geen alternatief voor een op hebzucht en gierigheid gevestigde levenswijze. Ze versterken er veeleer de logica van.

Tot zover de thematische behandeling van honger en gezondheidszorg. Hiermee neemt Achterhuis' overzicht van het schaarstevertoog een einde, want een klassiek besluit hoort er niet bij. Men zou haast van een open einde kunnen spreken, gezien de afwezigheid van enige richtlijn. Nochtans laat Achterhuis weinig mogelijkheden open, getuige het afwijzen van bijna alle geboden oplossingen. Hobbes' absolute vorst, Lockes territoriale expansie (op basis van natuurlijke eigendomsrechten), Rousseaus totalitaire democratie, Marx' communistische samenleving (op basis van vroegere gemeenschapsrechten), Foucaults verzet en/of levensstijl, kwaliteit van leven, ontwikkelingshulp, ... geen van deze alternatieven leidt tot een geloofwaardige anti-schaarste-strategie; evenmin de vaak gesuggereerde terugkeer naar een premoderne maatschappij. Enkel het individueel of collectief toepassen van wat Illich en Girard voorhouden, lijkt vruchtbaar. Dat heeft Achterhuis duidelijk onderbouwd.

Hoewel zijn drie boeken mekaar nogal eens voor de voeten lopen -Hebben Mill en Bentham niet te weinig en Ophuls en Hardin niet te veel aandacht gekregen? Waarom de gedachtengang zo vaak onderbreken met voorbeelden, uitweidingen en aanhalingen? Kan het telkens opnieuw vermelden van de grondgedachten van vooral Hob-

bes en Locke niet achterwege blijven?-, maakt het kruiselings ontleden van thema's en auteurs op grond van een bepaalde problematiek een erg geslaagde indruk -de lectuur van Hobbes' antropologie aan de hand van Girards cultuurtheorie is verrassend. Het belang van Amerika voor Lockes bezitsindividualisme wordt prachtig uitgewerkt. Het stuk over gemeenheid bij Marx stemt tot nadenken-. Achterhuis weet zijn publiek te boeien -wanneer hij vergelijkt hoe moderne schaarste en traditionele godsdienst geweld afwenden, of wanneer hij het autoritair karakter van een bepaalde ecologie aan de kaak stelt-, hoewel honderd bladzijden minder geen kwaad had gekund -Is het deel over Foucault in verhouding tot diens bijdrage aan de discussie? Wat betekent het ontmaskeren van Rousseaus seksisme voor de schaarsteproblematiek als zodanig?-. Het geheel zou wel eens te verward kunnen uitvallen voor een inleiding en te schools voor een studie. Wat niet wegneemt dat in een taalgebied waar gedegen sociaal-filosofische werken hoe dan ook schaars zijn, deze kritische analyse van het vertoog over de schaarste gelezen en begrepen dient te worden, opdat er nog meer schaarste zou heersen. Het loont de moeite.

Al was het maar om even stil te staan bij de uitgangspunten van Achterhuis' redenering. Want er blijft een ernstige twijfel bestaan inzake het wezen van de schaarste. Stel dat iemand zich in de woestijn bevindt zonder water, dan is water toch schaars; niet in vergelijking met het water dat anderen ter hunner beschikking hebben -hoewel dat ook kan meespelen-, maar subjectief (voor hem, vanuit zijn standpunt) en/of objectief (op zich, eigen aan een menselijk lichaam). Nu kan het best zijn dat de oorzaak van deze schaarste -zoals in het geval van de geneeskundige of wereldvoedselproblematiek- te wijten is aan processen van sociale emulatie (Girard) en structuren van institutionele contraproductiviteit (Illich); doch zulks betekent geenszins dat er niet zoiets als persoonlijke respectievelijk natuurlijke schaarste kan bestaan. Of -stel het andersom- schaarste heeft naast de belangrijke in-

tersubjectieve component eveneens een psychische en fysieke dimensie.

Sam De Smedt

Fitoussi M., *We lijken wel gek! Supervrouwen haken af*,
Het Spectrum BV, Utrecht, 1988

Vrouwen, we hebben ons laten beetnemen! We zijn slachtoffer geworden van ons eigen perfectionisme. Wie als supervrouw door het leven wil gaan (en welke vrouw zou dat niet willen), is gedoemd om haar ganse leven een wedren te houden tegen de klok én tegen zichzelf. Want een supervrouw wil ALLES: een interessante job, een begrijpende, intelligente echtgenoot, schattige kinderen, een huis met alles erop en eraan, een druk cultureel leven en, natuurlijk, zelf wil ze er altijd perfect uit zien

Deel één van Fitoussi's boek wordt gevuld met een opsomming van alle mogelijke situaties waarin een supervrouw het onderste uit de kan haalt en onvermoeibaar al haar superkwaliteiten dient tentoon te spreiden.

Tijdens haar werk - ze oefent natuurlijk een topfunctie uit in het één of ander groot bedrijf - rent ze van de ene belangrijke vergadering naar de andere, vliegt ze naar allerlei internationale conferenties en oefent ze zonder verpinken een leidinggevende functie uit. Tussen twee belangrijke dossiers in belt ze haar kindermeisje om de nodige instructies te geven i.v.m. de huishoudelijke organisatie.

Een supervrouw heeft nooit kunnen kiezen tussen haar carrière en haar gezin. Het resultaat is een constante strijd om haar tijd te verdelen tussen professionele activiteiten, kinderen en echtgenoot.

De kinderen moeten een 'wetenschappelijk verantwoorde opvoeding' krijgen en de tijd die ze hen in de week moet ontzeggen, poogt de supervrouw tijdens het week-

end in te halen door het organiseren van verjaardagsfeestjes, onvergetelijke maaltijden te bereiden etc.

Die sukkel van een echtgenoot verdient natuurlijk ook wat aandacht tussen twee TV-programma's door. Want aangezien een supervrouw het niet kan verdragen om te falen, ook in haar privéleven niet, vecht ze voor een gelukkige relatie.

Fitoussi gaat ook even in op de 'vrije-maar-alleenstaande-vrouw'. Van de jonge, verleidelijke, onafhankelijke, intellectuele vrouw hebben de mannen een doodsschrik gekregen. De prijs die dit soort vrouwen betalen voor hun onafhankelijke leventje is dan ook vaak eenzaamheid. Op een bepaald moment moeten ze constateren dat ze de boot gemist hebben en dat ze met een hoog aangeschreven diploma en een topsalaris niet automatisch gelukkig worden (p.114).

In deel twee gaat Fitoussi vervolgens op zoek naar de schuldigen voor deze scheefgegroeide situatie. Vooraan in het rijtje staan de feministen zoals G. Greer, K. Millett en S. De Beauvoir. Fitoussi verwijt de feministen van de jaren zestig dat ze in de jaren tachtig zijn omgedraaid als een blad aan een boom. Terwijl G. Greer bijvoorbeeld vroeger haar uiterste best deed om heilige huisjes zoals gezin, moederschap en de verondersteld monogame natuur van de vrouw omver te gooien, worden deze waarden door haar nu terug hoog in het vaandel gedragen.

Fitoussi betoogt dat de vrouwen zich hebben laten beetnemen. Aan de ene kant zitten ze nog vast aan de aloude rolpatronen van goede moeders, echtgenoten en huisvrouwen, maar aan de andere kant hebben ze zich laten verleiden om zich in het maatschappelijke leven te storten, met van de man overgenomen nieuwe normen op het gebied van carrièreplanning, ambities en seksbeleving.

Ook de zogenaamde 'nieuwe man', met zijn 'vrouwelijke' eigenschappen zoals tederheid en gevoeligheid, krijgt het zwaar te verduren en wordt afgedaan als een zwak-

keling. Mannen zouden nu meer huishoudelijk werk op zich nemen dan vroeger, maar ze doen echter alleen dat werk waarmee ze eer kunnen behalen (kinderen naar bed brengen, soms met de kinderen spelen...). Fundamenteel verandert er niets aan de situatie want de vrouw blijft opdraaien voor de minst leuke klussen en het onzichtbare organisatorische werk.

De derde zondebok is de reclame en de slechte voorbeelden in de pers. Filmsterren laten uitschijnen alsof een druk privé- en publiek leven moeiteloos te combineren zijn. De vrouwenbladen dragen mooi hun steentje bij tot het creëren van deze mythe.

Tenslotte wordt de hand in eigen boezem gestoken. Volgens Fitoussi zouden al die duizenden vrouwen verslaafd zijn aan de opwinding, afhankelijk zijn van de bewondering van anderen, slachtoffer van hun eigen perfectionisme dus.

Het boek, dat in het inleidende hoofdstuk aangekondigd wordt als een scherpzinnige analyse van een explosieve situatie, ontaardt al snel in een klaagzang. Om aanspraak te kunnen maken op enige wetenschappelijke relevantie mist dit boek enkele zeer essentiële elementen, zoals een omschrijving en afbakening van het onderzoeksobject, een formulering van uitgangspunt en doelstelling en een beschrijving van de onderzoeksmethodologie.

Het onderzoeksobject is de zogenaamde supervrouw. Zij wordt geïntroduceerd als carrièrevrouw en haar bestaan wordt geschetst aan de hand van een opeenvolging van een aantal stereotiepe situaties. De indruk wordt gewekt dat de meeste werkende vrouwen er een schitterende carrière op nahouden en daarenboven over een kindermisje beschikken. De beroeps carrière zoals ze door Fitoussi wordt voorgesteld is nochtans enkel weggelegd voor een zeer klein deel van de werkende vrouwen. Er is dus geen duidelijke afbakening van de onderzoekspulatie, maar van de onderzoeksmethode vinden we nog minder terug. Het is totaal onduidelijk waar Fitoussi haar informatie vandaan haalt. Heeft ze een enquête

gedaan of interviews afgenomen? Uit hoeveel respondenten bestond de onderzoekspopulatie? Hierover wordt met geen woord gerept.

Tenslotte mis ik een duidelijke lijn in Fitoussi's be-
toog. Enerzijds wil het een aanklacht zijn tegen wat
genoemd wordt een 'explosieve situatie', maar ander-
zijds kreeg ik tijdens het lezen vaak de indruk dat
het Fitoussi's bedoeling lijkt te zijn alle vrouwen
zin voor emancipatie, onafhankelijkheid en een eigen
beroeps carrière te ontnemen. Daarenboven gaat de zoge-
naamde 'humorvolle' aanpak snel irriteren, evenals de
familiaire wij-vorm waarin de tekst geschreven is. Het
resultaat is dat het boek het niveau van een artikel
in een damesblad niet overstijgt. Op zich is daar na-
tuurlijk niets tegen, maar dat zoiets aangekondigd
wordt als een 'scherpzinnige analyse' scheidt valse
verwachtingen en laat ontgoochelde lezers achter.

Kristel Beyens

Reynebeau M., *Apollo's klacht. Over cultuur in Vlaanderen en elders*, Kritak, Leuven, 1988.

In de inleiding stelt de historicus Marc Reynebeau dat hij in deze overgang naar een postindustriële informatie- en vrijetijdsmaatschappij "wou weten hoe er met cultuur wordt omgesprongen, begrijpen waarom ze functioneert zoals ze functioneert en indien dat kon, zoeken naar verklaringen voor dat alles". Daarom ondernam hij een reis door het - voornamelijk Vlaamse - cultuurland, waarvan hij in dit boek verslag uitbrengt. De verschillende 'bezienswaardigheden' worden in aparte opstellen behandeld.

Een vijftal essays bekritisieren het huidige culturele bestel. Ze behandelen achtereenvolgens het gebrek aan een degelijk Vlaams cultuurbeleid, de kolonisering van de cultuur door de economie, de kwasi onmogelijkheid van intellectuele activiteit en dus kritische autonomie in de Vlaamse pers, over de 'onbestaanbaarheid'

van polemiek in Vlaanderen en over de destructieve invloed van de televisie die het kijken volkomen corrumpeert. In een drietal opstellen behandelt Reynebeau een aantal historische kwesties: het niet geslaagde project van de socialisten om de kloof tussen elite en massacultuur te dichten, de hypotheek die de ethisch-moraliserende Vlaamse literatuur van de 19e eeuw heeft gelegd op een intrinsiek-literaire ontwikkeling en de verhouding van het weldenkend Vlaanderen tot haar oorlogsverleden. Als sluitstuk krijgen we een cultuurfilosofisch essay waarin Reynebeau pleit voor het erkennen van de 'ecologische' waarde van de cultuur.

Dit reisverslag is inderdaad wat de titel mij deed vrezen: één langgerekte klaagzang van een god die met verheven culturele disposities en behoeften neerkijkt op een ontspoorde wereld, waarin cultuur gedegenereerd is tot "eenheidsworst, brutale volksverlakkerij en gekanaliseerde entertainment". Reynebeau schrijft ons dat 'klagen niet in zijn gewoonte ligt, maar dat een klacht het voordeel kan hebben de zaken te verduidelijken'. Dat is in zijn boek niet het geval. Althans, subtiel in zijn duiding niet. Voor al zijn klachten roept hij steeds dezelfde schuldigen ter verantwoording: de verzuiling en de cultuurindustrie. Reynebeaus fixatie op deze twee 'machtsfactoren' beletten hem duidelijk een aantal minder zichtbare machtsstrategieën aan het werk te zien.

Het gebrek aan cultuurbeleid, aan openbaarheid, aan intellectuele autonomie, ... het is allemaal de schuld van de verzuiling. De culturele dynamiek in Vlaanderen kan niet openbreken omdat de verzuilde organisaties als machtsbolwerken overal de eerste viool spelen. Uit de verzuiling groeiden volgens Reynebeau zorgvuldig afgescheiden intellectuele systemen en circuits en het is aldus de auteur niet eens overdreven om het daarbij over gescheiden culturen te hebben. Zo deze voorstelling van zaken al enige realiteitswaarde zou hebben gehad, heeft ze dat sedert de jaren zestig niet meer aldus Luc Huyse in 'De Verzuiling voorbij'. De zuilen

zijn stilaan open komen te staan voor andere geluiden, zeker binnen het intellectuele veld. Er is tegenwoordig meer dynamiek en flexibiliteit in het verzuilde Vlaanderen mogelijk dan Reynebeau doet uitschijnen.

De andere schuldige is de cultuurindustrie. Binnen een gecommmercialiseerde massacultuur wordt de waarde van een cultuurgoed niet meer bepaald door haar kwaliteit maar door de mate waarin ze overeenkomt met de heersende doorsnee-smaak, aldus Reynebeau. En dat is fataal: een dergelijke massacultuur "verengt het gevoels- en geestesleven tot algemene conventies en clichés en banaliseert de beleving tot een reeks gemeenplaatsen. Het is de verveling, de middelmatigheid en het conformisme zelf ... cultuurbeleving wordt erdoor gereduceerd tot passieve consumptie". Als remedie tegen deze vreselijke cultuurziekte moeten we de norm van de 'kwaliteit' weer in ere herstellen. En kwaliteit heeft enkel 'de firma Shapewear & Co'. Reynebeau stelt het onomwonden: "Elitecultuur staat gelijk met kwaliteitscultuur, cultuur waarvan de schepping en beleving te maken hebben met creativiteit en inleving, met inzicht en diepgang, met esthetische en ethische waarden, met normen die zelfs nooit streng of hoog genoeg kunnen gesteld worden". Dit is een vrij grove uitspraak - en zo staan er nog veel - want daarmee ontleent hij alle klassefracties uit de samenleving die niet dezelfde disposities tot 'inzicht, diepgang, creativiteit en inleving' hebben het recht op hun cultuurbeleving.

Dat in een samenleving niet iedereen dezelfde esthetische disposities heeft, zal Reynebeau wel weten. Want het boek 'La Distinction' van P. Bourdieu waarin haarfijn wordt uitgelegd en aangetoond dat esthetische en culturele praktijken duidelijk klassegebonden zijn wordt door Reynebeau zelfs in z'n laatste essay heel even aangehaald. Hij schuwt dus blijkbaar het 'symbolisch geweld' (P. Bourdieu) niet dat wordt ingezet als één klasse(fractie) haar culturele praktijken als enige legitieme definieert, want dat is het juist wat Reynebeau wil. Hij waarschuwt zijn lezers ten stellig-

ste voor 'normvervaging en eclectische verwarring', om elke sociologische als cultureel aan te merken activiteit te gaan beschouwen als een gecultiveerde en dus esthetisch en spiritueel hoogstaande activiteit'. Alleen het soort cultuur waarvoor 'studie, inzicht, persoonlijke inleving, emotionele betrokkenheid en mentale of intellectuele inspanning noodzakelijk zijn' is de naam cultuur waardig. De God heeft van op de Olympos geoordeeld.

Christine Delhaye

2. Ter bespreking ontvangen boeken

Jaarboek Katholiek Documentatiecentrum 1987, KDC, Nijmegen, 1988, 184 blz.

Werkloosheid en geestelijke gezondheidszorg, Nationale Vereniging voor Geestelijke Gezondheidszorg, Gent, 1988, 185 blz.

Davis K., *Power under the microscope*, Foris Publications, Dordrecht, 1988, 408 blz.

Gilissen J., *Spelen met de werkelijkheid. Utopie en hendaagse sociale bewegingen*, Tilburg University Press, Tilburg, 1988, 241 blz.

Gremmen C.C.M. & Westerbeek van Eerten J.A., *De kracht van macht. Theorieën over macht en hun gebruik in vrouwenstudies*, Trendrapport STEO, Den Haag, 164 blz.

Ralman L. & Heunks, F. (red), *De toekomst van de traditie. Vier visies op een onderzoek naar waarden en normen*, Tilburg University Press, Tilburg, 1988

Huberts L., *De politieke invloed van protest en pressie. Besluitvormingsprocessen over rijkswegen*, DSWO Press, Leiden, 1988, 317 blz.

Mellors C. & Pijnenburg B., *Political parties and coalitions in European local government*, Routledge, London, 1989, 311 blz.

Rifkin J., *De grenzen van de tijd. De cruciale rol van tijd in ons leven*, Kritak, Leuven, 1988, 276 blz.

Van Bijsterveldt Q., *Over tijd. Verkenningen van de temporele organisatie van onze samenleving*, Acco, Amersfoort/Leuven, 1988, 132 blz.

Van Goor H., *Democratie of bureaucratie?*, Van Gorcum, Assen, 1988, 300 blz.